

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében 14. A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye (II.)

Az Örökségünk előző számában vázoltam a Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteményének történetét, átvételi körülményeit, szerkezetét, és röviden áttekintettem a gyűjtemény legnagyobb szerkezeti egységét kitevő *Céhes iratok* tartalmát, kiemelve a legjelentősebb, legértékesebb darabokat. Az ismertető második részében a további iratcsoportok bemutatása következik.

A székelyudvarhelyi magisztrátus iratai

A mindössze nyolc levéltári egységből álló iratcsoport jelentőségét nem terjedelme, hanem hézagpótló jellege adja. Székelyudvarhely város történeti irattára meglehetősen hiányosan maradt ránk, így az itt található – részben a város gazdasági életét, részben közigazgatását és igazgatószolgálati tevékenységét érintő – levéltári egységek különösen fontosak Székelyudvarhely 18-19. századi múltjának megismeréséhez. Helytörténeti szempontból leginkább a városi magisztrátus 1819–1843 között keletkezett határozati jegyzőkönyvei tarthatnak számot nagyobb érdeklődésre.

Községi protocollumok

Az iratcsoportot alkotó hét levéltári egységből tulajdonképpen csak három felel meg a címbeli műfaji besorolásnak, ezek Városfalva (1773–1851) és Oroszhegy (1851–1858) községek előljáróságának határozati jegyzőkönyvei (983., 987., 988. számú iratok), amelyek tartalmazzák a felsőbb közigazgatási szervek részéről érkezett utasításokat, körleveleket, leiratokat is. Három további levéltári egység udvarhelyszéki közösségek vagy magánszemélyek különböző birtokpereinek írásos anyagát tartalmazza. A helytörténészek haszonnal lapozgathatják a Városfalva és Homoródszentpéter között zajló határper anyagát (984. sz.), a Kápolnásfalu és 16 szomszédos falu határperének iratait (985. sz.), vagy bizonyos étfalvazoltáni, fülei és székelyszáldobosi személyeknek a vargyasi Daniel család ellen folytatott birtokperének iratait (986. sz.).

Az iratcsoport minden bizonnyal legértékesebb darabja III. (Habsburg) Károly királynak a szentgyházai és kápolnásfalvi communitas javára 1724. május 17-én Bécsben kibocsátott kiváltságlevele (982. sz.). A pergamenre írt ünnepélyes oklevél, melyen III. Károly és kászoni br.

*A Pozner család címere
(Részlet a II. Habsburg Lipóttól
1791-ben nyert nemeslevélből)**

Bornemisza János udvari kancellár kézjegyét találjuk, megújítja I. (Habsburg) Lipót 1701-ben adott kiváltságlevelét, amely a maga során megerősítette „*Szentegyház és Kápolnás Oláhfalva*” közönségének Báthory Gábortól 1609-ben, Bethlen Gábortól 1614-ben és I. Rákóczi Györgytől 1631-ben nyert privilégiumait.

Családi iratok

A 269 levéltári egységből álló iratcsoport legtekintélyesebb részét a *szentgericei Jakab* család kénosi ágának iratanyaga (1728–1945) teszi ki a maga 153 iratával. De nem csupán a darabszám, hanem az itt található iratok információs értéke alapján is ez tekinthető az iratcsoport legnagyobb érdeklődésre számot tartó részének. A család a háromszéki Árkosról származott el a marosszéki Szentgericére, ahol 1649-ben Jakab Simon – András, Mihály, György és István nevű fiaival együtt – katonai szolgálatait kapott II. Rákóczi György fejedelemtől címert és nemeslevelet. A négy fiú 1657-ben részt vett a fejedelem sikertelen lengyelországi hadjáratában, ahonnan csupán György tért vissza, három testvére odaveszett. Utóbb a család különböző (szabédi, pókai, kénosi) ágakra szakadt, de mindannyian e 17. századi Jakab György leszármazottai és a szentgericei előnevet használták.¹ A csa-

lád legismertebb tagja Jakab Elek (1820–1897) akadémikus, történész-levéltáros volt. Lapozva a nagyjórészt 18-19. századi iratokból álló anyagot, számos, a Székelyföldön is birtokló nemesi család történetéhez találunk hasznos adatokat: több irat is vonatkozik az ábránfalvi Ugron, a nagyercsei gr. Tholdalagi, a lozsádi br. Györffy vagy a gyulafehérvári Farkas családok homoródszentmártoni, máréfalvi és mezőgerebenesi birtokaira, ezek leginkább adásvételi és haszonbérleti szerződések, birtokösszeírások, kötelezvények, panaszlevelek, tanúvallomások, nyugták, hivatali levelek.

A *Szotyori* család iratanyagában (1590–1863) főleg Székelykeresztúr környéki családokra vonatkozó iratokat találunk (pl. az újszékelyi Lőrinczi és Buzogány, az alsóboldogfalvi Ferenczi vagy a bőzodújfalusi Kovács családok). A családi iratgyűjtemények szokásos irattípusait (egyezséglevelek, adásvételi és haszonbérleti szerződések, végrendeletek, osztálylevelek, kezeslevelek) felvonultató anyagból külön említést érdemel a Lőrinczi János és Lőrinczi István özvegye, újszékelyi Mihályi Borbála közötti egyezséglevél 1654-ből (1145. sz.). Meglepő módon egyetlen irat sem a névadó Szotyori familiára vonatkozik, így csak feltételezni lehet, hogy a szotyori Szotyori² család Székelyudvarhelyre költözött egyik ágának hagyatékáról lehet szó.

Az *erdőfülei Fosztó* család iratai (1638–1859) között bardócszéki familiák különféle ügyleteit (adásvétel, zálog, kölcsön, haszonbérlet, birtokmegosztás) vagy éppen peres ügyeit dokumentáló iratok fordulnak elő. A Fosztó család 1540-ben tűnik fel a forrásokban, amikor Majláth István erdélyi vajda fülei Fosztó Tamásnak megparancsolja, hogy Daniel Péter egyik perében szálljon ki Vargyasra és tegyen jelentést. A családot az 1566. évi összeírásban Menyhért, Imre és János fülei lófők képviselik, egy évtizeddel később pedig arról van adat, hogy Fosztó Menyhértnak két jobbágyportája van a faluban.³ 1602-ben Giorgio Basta császári generális előtt három családtag is letette az esküt: Fosztó Imre, András és Bálint; 1614-ben (majd 1627-ben is) mellettük feltűnik Fosztó Máté is. Mindannyian lófőként szerepelnek az összeírásokban.⁴ A 16–18. században a család több széki előjárót adott: a vargyasi Daniel Péter familiárisi köréhez tartozó fülei Fosztó Imre 1590-ben Bardócszék alkirálybírája volt,⁵

Fosztó Máté 1635-ben a szék követe, Fosztó György pedig 1697–1711 között a szék jegyzője.⁶

A szentegyházi Ambrus család iratai (1741–1872) leginkább a két kiváltságos közösség, Szentegyháza és Kápolnásfalu 18-19. századi történetére vonatkozóan tartalmazzak adalékokat.

A családi hagyatékok mellett ezen iratsorozatban találjuk Székelyudvarhely két jeles, 19. századi személyiségének, Bod Károlynak és Szakács Istvánnak az irathagyatékát is. A jogot, filozófiát és teológiát végzett Bod Károly⁷ (1848–1926) református kollégiumi tanár, igazgató iratai (1868–1902) között főleg marosvásárhelyi, pesti, sárospataki, zürichi és marburgi tanulmányait igazoló, illetve lelkipásztori tevékenységére vonatkozó iratok fordulnak elő.

Szakács István⁸ (1808–1876) Keresztúr fiúszék, majd Székelyudvarhely város seborvosának iratai (1837–1882)⁹ úgyszintén főleg a névadó tanulmányaira, illetve orvosi pályájára és 48-as tevékenységére vonatkoznak.¹⁰ Orvosi diplomájának 1851-ben készült hiteles másolata szerint a marosvásárhelyi születésű ifjú tanulmányait 1837-ben Kolozsváron végezte a Királyi Lyceumban, ahol sebészeti és szülészeti szakon is szigorlatot tett, így mindkét hivatás gyakorlására jogot szerzett.¹¹ Pályája első öt évéről nincsenek adatok, annyi bizonyos, hogy 1842 nyarán lett Keresztúr fiúszék seborvos. Dr. Fejérvári Lajos udvarhelyi székorvos tanúsítványa szerint „Seborvos Szakács István úr tudományos mesterségét jól érti, abban jártas, jó, ügyes, könnyű kezefogású [...] receptjei rendszabályosak, azok

szép, tiszta, érthető betűkkel kifejezvék [...]. Józsan és erkölcsös életű, testi alkotása ép, egészséges, erőre s állandóságra mutat, amelyek hivatala folytatására egy seborvosnak elmúlhatatlanul megkívántók.”¹² Hivatását a legnagyobb közmegelegedésre gyakorolta, érdemeit több rendben is elismerték a hivatalosságok. Némelykor arra is rákényszerült, hogy gondatlan kollégái által okozott bajokat orvosoljon. Az 1844-ben történt máréfalvi eset, amikor Bartók István széki sebész figyelmetlenségéből egy tömeges himlőoltás alkalmával történt súlyos műhiba, jellemző a 19. század derekának székelyföldi egészségügyi viszonyaira. Három évvel később a falu polgári és egyházi előljárói a Szakács István részére kiállított tanúsítványukban így emlékeztek az esetre: „Alólírtak adjuk e kéziratunkat arról, hogy midőn 1844-ik évben rendes sebész Bartók I. úr a máréfalvi kisdedekbe a bujasenyvet¹³ elég szerencsétlenül bé oltotta, és ugyan nem elég pontosan s süketlenül is gyógyított, a Tekintetes Nemes Tisztágtól ide rendeltetett és falunkba ki szállott tisztelt Szakács István úr a kórházakat nagy szorgalommal látogatta, a betegek gyógyításán tellyes igyekezettel iparkodott, és noha szállása nem elég kényelmes, kosztja is silány volt, béketűrőleg és férfiassal kitartással működött, úgy, hogy nagy részben betegeink nékie köszönhették e makacs nyavalyától menekedéseket, melyről ezenel jó lelki üsmereettel bizonyítottunk.”¹⁴ Sikeres máréfalvi ténykedése elismeréseként Udvarhelyszék tisztsége 1847. március 26-án ünnepélyes kiállítású dicsérő oklevelet is kibocsátott, melyben a szék előljárói egy-

A székelyudvarhelyi Ágotha család címeres nemeslevele 1660-ból**

ben udvarhelyszéki helyettes sebészi tevékenységét is méltányolták.¹⁵ A szabadságharcot követő időszakból Szakács István tevékenységére vonatkozóan két évtized múltán van újabb adat: egy, az országos főorvos által küldött levél címzése szerint 1866-ban Székelyudvarhely rendes orvosa volt.¹⁶ Tíz évvel később a város református halotti anyakönyvében is e tisztséggel szerepel. Hatvannyolc éves korában, 1876. január 20-án tüdővész következtében érte a halál.¹⁷

Vegyes iratok

Az 1649–1940 közötti időszakban keletkezett 96 levéltári egység változatos irattípusokat képvisel (szerződéses, jegyzőkönyvek, guberniumi leiratok, összeírások, számadások stb.). A fond e részében is szép számmal találhatóak család-történeti vonatkozású iratok. Ilyen pl. a székelyudvarhelyi Ágotha család címeres nemeslevele 1660-ból (1283. sz.), a galgói Rác család részére bizonyos szolnokdobokai birtokokra vonatkozóan kibocsátott adománylevél 1700-ból (1373. sz.), a Pozner testvérek (Ferenc, Bernát és György) nemeslevele 1791-ből (1292. sz.), a mezőkölpényi Zongor család nemesességét tanúsító ítélet 1845-ből (1319. sz.), illetve az utóbbi família vázlatos családfája (1335. sz.).

Kérdéses, hogy miként került a Pozner család címeres nemeslevele¹⁸ a múzeum gyűjteményébe, hiszen a családnak Szabolcs megyében voltak a birtokai, tagjai ott viseltek hivatalokat.¹⁹ Kevésbé talá-

nyos az Ágotha család címeres nemeslehelének²⁰ a gyűjteményben való feltűnése, hiszen a nagyon népes familia évszázadokon keresztül sok-sok tagja által szorosán kötődött Székelyudvarhelyhez.²¹ A család minden bizonnyal legismertebb képviselője a tordai születésű Ágotha János (1808–1880) festőművész, rajztanár – Kelemen Lajos szavaival „*az első erdélyi magyar képtár alapvetője*”²² – volt, aki 1822–1825 között a székelyudvarhelyi római katolikus gimnáziumban tanult²³ és az 1830-as évek elején rövid ideig arcképfestőként itt is élt. Felsőbb tanulmányait Pesten és a bécsi Akadémián végezte, de 1836–1837 körül nélkülvölése miatt kénytelen volt tanulmányait abbahagyni. Nagyszébenben telepedett le, ahol rajztanárként, oltárkép- és portréfestőként tengette életét. „*A legszegényebb, legelesettebb művészek közé tartozott, kinek pályáját éppen nyomorúságos helyzete kényszerítette bele a rajztanárook mindennapi robotjába*” – írta róla Murádin Jenő.²⁴

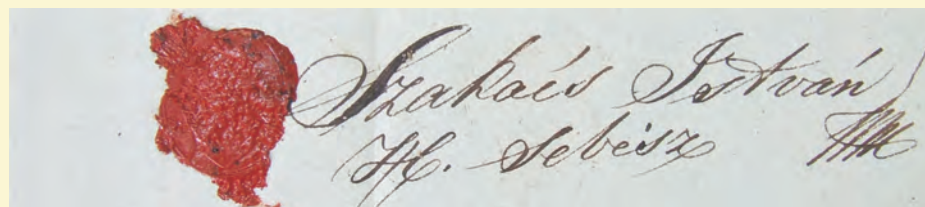
Ezen iratcsoportból említést érdemel továbbá két nagyobb lélegzetű birtokösszeírás 1765-ből, illetve 1817-ből. Az első marosnémeti gr. Gyulay Sámuel máréfalvi, miklósfalvi, kányádi, bétai, dobói, vágási, égei, dályai, felsőboldogfalvi, bikafalvi, szombafalvi és bágyi részjóságait (1365. sz.), míg a második a széplaki Petrichevich-Horváth Dániel után maradt észak-erdélyi és mezőségi (az unokai, magyarfülpösi, mezőszentmártoni, melegföldvári, kapori, szászszentjakabi, magyarpalatkai, szóteleki, ugruci, magyarfodorházai, sólyomköi, kovácsi) részjóságokat veszi számba (1367. sz.). A gazdasági jellegű iratok sorában szólni kell a dévai Haller uradalomnak a kincstár általi megváltása kapcsán 1826-ban készített számadásról is (1304. sz.). Ugyanezen iratcsoportban található az egykori marosvásárhelyi levéltáros, Biás István (1877–1950) egyik történeti munkájának kézírata, borítóján a következő szövegű címkével: *Adatok Ders Udvarhely megyei község történetéhez, 1905* (1370. sz.), amely tulajdonképpen a székelyderzsi Petki család történetéhez gyűjtött levéltári adatokat tartalmazza. Külön érdekessége ezen iratcsoportnak, hogy jó néhány darabja pergamenre íródott (1283., 1292., 1308., 1309., 1355.), ezek a hordozóanyag miatt is nagy értéket képviselnek.

F 249 A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye (évkör: 1584–1945; mennyiség: 2020 levéltári egység, 6,45 fm.; leltárszám: 54, 141; magyar, latin, német, román nyelvű iratok)

Bicsok Zoltán

1. Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Sepsiszentgyörgy, 2003 [hasonmás kiadás]. 109–111. (A továbbiakban: Pálmay: *Udvarhely...*)
2. A háromszéki szotyori Szotyori család először az 1614. évi lustrában tűnik fel Pál, János és Mihály nevű tagjai révén. Az 1682-ben armálist szerzett családnak utóbb két másik ága is kialakult Lisznyóban és Kantában, de a család egyes tagjai a 18–19. század fordulóján különböző hivatalok élén feltűnnek Hunyad vármegyében, Marosvásárhelyen és Gyulafehérváron is. – Uő: *Háromszék vármegye nemes családjai II*. Sepsiszentgyörgy, 2000 [hasonmás kiadás]. 431. (A továbbiakban: Pálmay: *Háromszék...*)
3. Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. – Erdőfüle. – http://adatbank.ro/adatbank_uj/inchtm.php?akod=383 (2012. jan. 29.)
4. *Székely Oklevéltár. Új sorozat*. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzétette Demény Lajos. Kolozsvár, 1998. 101, 293, 728.
5. Balogh Judit: *A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16-17. század fordulóján*. – <http://www.uni-miskolc.hu/~bolbaju1/45.pdf> (2012. január 29.)
6. Pálmay: *Udvarhely...* 73.
7. Az albisi és felsőcsernátoni Bod család az előnevükben szereplő települések mellett Márkosfalván és Eresztevényben is rendelkezett birtokokkal. Címeres nemeslevelet kétszer is kaptak: 1640-ben albisi Bod Pál, 1723-ban pedig albisi Bod János. A család minden bizonnyal legismertebb tagja Bod Péter (1712–1769) református lelkész, irodalomtörténész, Árva Bethlen Kata pártfogoltja és udvari papja. – Pálmay: *Háromszék...* I. 78. Bod Károly Vajdaszentiványban született 1848. október 30-án, Bod Sándor vajdaszentiványi református lelképásztor és beresztelkei Budai Johanna gyermekeként. – CsLvt, F249 A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye, 1179. sz. irat; Pálmay: *Udvarhely...* 40–41.
8. A szenterzsébeti Szakács család Udvarhelyszék egyik legszerzeágazóbb családja, melynek különböző ágai a 19–20. században Székelyszenterzsébeten, Betfalván, Székelyudvarhelyen, illetve a Kolozs megyei Felsőtökön és Fellakon éltek. – Dr. Sipos Béla: *A szenterzsébeti Szakács (Szakács, Szakacz, Zakacz) és rokon családok története*. – <http://www.terray.hu/csaladtortenet/SzakacsFeketeSzenasy csaladfa.pdf> (2012. január 29.). A családból Szakács János és törvényes utódai 1618-ban Bethlen Gábor fejedelemtől kaptak címeres nemeslevelet. A későbbi családtagok mind e Szakács Jánostól származtatják magukat. 1761-ben a család egyik ága Marosvásárhelyre költözött, vélhetően ebből származott Szakács István orvos is. – Pálmay: *Udvarhely...* 223–225. Egy házassági anyakönyvi kivonat tanúsága szerint Szakács István 1845. június 30-án Székelyudvarhelyen Várhegyi Zsuzsánna 28 éves hajadont vette feleségül. A házaspárnak, úgy tűnik, egyetlen gyermeke volt, az 1852-ben született Ottília (utóbb Bodó Ferenc vasúti mérnök felesége lett). Várhegyi Zsuzsánna 1882-ben hunyt el, 65 éves korában. – CsLvt, F249 A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye, 1275., 1276., 1279. sz.
9. A Szakács Istvánhoz köthető legutolsó irat 1875-ben keletkezett, 1882-ből felesége gyászjelentője van.
10. 1849. július 17-én kelt útlevéle szerint: „... a 6-ik határvéd zászlóalj fő orvosa, Szakács István úr – a vikai táborban orvos nem lévén – Bem altábornagy

Szakács István kézjegye 1842-ből***

úr Szárazpatakról folyó hó július 18-ról kelt rendelete következtében utazik a vikai táborba, vagy oda hol aztot bé érheti, miért is fölszólíttatnak minden katonai és polgári hatóságok őt szabadon bocsátani, és számára állomásonként egy 4 lovas fuvarszekeret készpénz fizetés mellett a legsürgősebben ki rendelni.” – CsLvt, F249 A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye, 1272. sz. irat. Az említett Vika Hunyad megyei falu, Guraszáda község része.

11. CsLvt, F249 A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye, 1273. sz.
12. Uo. 1264. sz.
13. Bujasenyv = rég. szifilizs
14. CsLvt, F249 A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye, 1269. sz.
15. Uo. 1270. sz.
16. Uo. 1277. sz.
17. CsLvt, F 47 Egyházi anyakönyvek gyűjteménye, 450. sz., 122v.
18. A nemeslevél tanúsága szerint a család címere négyelt pajzs volt, az első és negyedik ezüst udvarban természetesen színű, kettős farkú oroszlánnal, amely hátsó lábain áll, mellső jobb lábával pedig kivont kardot tart; a második és harmadik arany udvarban szerezsenfej látszik. A pajzs fölötti sisak koronájából vörös talárba öltözött szerezsen emelkedik ki, kezeivel egy kifeszített aranyját tartva. A koronából két sasszárny nő ki, melyek közül a jobb oldali ezüst-vörös, a baloldali arany-fekete. A foszladék úgyszintén jobbról ezüst-vörös, balról arany-fekete. – Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal IX*. Pest, 1862. 170.
19. Pozner Antal például 1840–1841 körül a kisvárdai járásban volt főszolgabíró. – Uo. 170.
20. Az 1660. január 30-án, Nagyszébenben kiállított nemeslevél tanúsága szerint az Ágotha család címere két pajzsban alvó oroszlánt ábrázol, amelyen páncélos vitéz áll, amint jobbájában kivont kardot, baljában pedig háromágú, nyitott lelvétkoronát tart.
21. Az oklevél jobb alsó sarkán a család egyik kiemelkedő művészegyéniségének, Ágotha Imre (1860–1930) festőművész, rajzpedagógusnak autográf feljegyzése olvasható: „*Láttam Budapestten, 1916. szeptember 18-án, székelyudvarhelyi Ágotha Imre magyar királyi állami főreáliskolai igazgatót*”. Az oklevél hátoldalán ugyanakkor arra vonatkozóan olvashatunk feljegyzést, hogy miként került a gyűjteménybe a nemeslevél: „*Székelyudvarhelyről az Országos Nemzeti Múzeumba elhelyezte székelyudvarhelyi Gáspár Balázs főgimnáziumi tanár; kinek édesanyja vala Ágotha Veronika. Budapest, 1916. szeptember 18.*”
22. Kelemen Lajos: *Művelődéstörténeti tanulmányok II*. A bevezetőt írta, sajtó alá rendezte, szerkesztette és a jegyzeteket írta Sas Péter. Kolozsvár, 2009. 152.
23. *Album Gymnasii Udvarhely*, 280v, 298. – CsLvt, F 225 A Székelyudvarhelyi római katolikus gimnázium iratai, 1. sz.
24. Murádin Jenő: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület képtári gyűjteményének történetéhez*. In: *Erdélyi Múzeum* 68. kötet (2007). 1–2. füzet. 97. – <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00419/pdf/093-097.pdf>

* CsLvt, F 249 A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye – Vegyes iratok, 1292. sz.

**CsLvt, F 249 A Székelyudvarhelyi Múzeum iratgyűjteménye – Vegyes iratok, 1283. sz.

*** CsLvt, F 38 Adótabellák gyűjteménye XXX/20. sz. 51. lap.